

CZU: 811.135.1'276.6:82-97:655:"19"

NORMA LITERARĂ ÎN TEXTELE RELIGIOASE EDITATE LA CHIȘINĂU LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Claudia CEMĂRTAN

Universitatea de Stat din Moldova

La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, procesul de modernizare și de unificare a normelor literare ale limbii române se încheiase, doar limbajul religios mai păstra un caracter arhaic, cu multe reminiscențe – la nivel fonetic și gramatical – din limba română veche. Textele religioase tipărite la începutul secolului al XX-lea în Basarabia mai aveau de suportat, suplimentar, influența originalului slavon / rusec, după care erau traduse. Cu toate acestea, limba română utilizată în câteva texte editate între anii 1907 și 1913 se caracterizează printr-o structură unitară, în cea mai mare parte conformă cu normele în vigoare, așa încât aproape nu diferă de limba textelor religioase analogice editate peste Prut.

Cuvinte-cheie: *normă literară, text religios, forme arhaice, norme ortografice, structură morfologică, influență slavonă.*

THE LITERARY NORM IN RELIGIOUS TEXTS EDITED IN CHISINAU AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

At the end of the 19th century – the beginning of the 20th century, the process of modernizing and unifying the literary norms of the Romanian language ends, only the religious language retains an archaic character, with many reminiscences - at the phonetic and grammatical level – from the Old Romanian language. The religious textures printed at the beginning of the 19th century in Bessarabia also had to bear the influence of the original Slavonic / Russian, after which they were translated. However, the Romanian language used in several texts edited between 1907-1913 is characterized by a unitary structure, largely conforming to the norms in force so that it almost does not differ from the language of the analogical religious texts printed over the Prut.

Keywords: *literary norm, religious text, archaic forms, orthographic norms, morphological structure, Slavonic influence.*

Introducere

Este un postulat bine cunoscut că limba textelor religioase a fost, pe parcursul câtorva veacuri, identică, în trăsăturile ei generale, cu limba oficială din teritoriile românești, devenind, de fapt, un model pentru româna literară modernă. Fenomenul cultural general de separare progresivă a domeniului laic de cel religios a condus, începând cu secolul al XVIII-lea, spre o variantă a limbii literare, varianta bisericească, complementară celei laice [1, p.4], așa încât, după judicioasa opinie a lui Gh.Chivu, „cartea bisericească intră în secolul al XX-lea ca o componentă a scrisului literar ce ilustra pe deplin continuitatea structurilor specifice vechii noastre culturi, în plan lingvistic în ansamblu, dar în special în plan stilistic și retoric” [2, p.55].

Perspectiva diacronică de cercetare a textelor religioase din această epocă și compararea lor cu textele bisericești mai vechi pune în evidență continuitatea unor forme grafice, gramaticale sau lexicale, perpetuarea lor ca o garanție a purității mesajului de inspirație divină. După secolul al XIX-lea, cultura română devenind predominant laică, limba română literară modernă capătă un aspect ce o deosebește de limba scrierilor religioase, care, păstrându-și în fond caracteristicile definatorii arhaice / arhaizante, acceptă totuși un șir de inovații fonetice și gramaticale promovate de româna literară în plin proces de modernizare în această perioadă. În consecință, se conturează un „cod” specific de norme lingvistice, proprii limbajului religios, care îmbină – destul de armonios – trăsăturile arhaice cu inovațiile moderne. Cu alte cuvinte, în limbajul religios se remarcă două tendințe, manifestându-se în paralel: una – de conservare a unor fenomene lingvistice mai vechi, considerate arhaice sau populare în raport cu scrisul laic, alta – de actualizare a exprimării și chiar de modernizare lexico-semantică [1, p.11]. În acest sens, limba tipăriturilor religioase, realizate la Chișinău la începutul secolului al XX-lea, reflectă pregnant această stare a limbajului religios românesc, caracterizându-se, totodată, și prin unele particularități datorate influenței textelor originale – slavone sau rusești – după care s-a efectuat traducerea.

În cele ce urmează vom încerca să urmărim cum se prezintă norma literară a limbajului bisericesc de la începutul secolului al XX-lea în câteva texte religioase, publicate în tipografia eparhială din Chișinău: „Psaltirea” (1907), „Evanghelia după Matei (text bilingv rus-românesc)” (1910), „Slujba și Acatistul cuviosului Serafim din Sarov” (1910) și „Slujba și Acafistul Acoperemântului Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu” (1913).

Tipografia exarhicească din Chișinău, întemeiată în anul 1814 cu osteneala mitropolitului G.Bănulescu-Bodoni, a făcut față necesităților de carte religioasă ale Bisericii din Basarabia, recent trecute în subordinea Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse cu obligația de a se conforma regulilor acesteia. În 1883 însă, după circa 70 de ani de activitate rodnică, sub pretextul că „ea nu mai are niciun rost” [3, p.70], tipografia este închisă, la cererea lui Serghie (Lapidevski), arhiepiscopul de pe atunci al Chișinăului și Hotinului, care „era absolut străin de viața spirituală a românilor basarabeni, iar în momentul închiderii tipografiei din Chișinău acesta încă nici nu reușise să-și vadă eparhia unde fusese trimis de Sinodul din Petersburg” [4, p.87].

Politica de rusificare intensivă, promovată în Basarabia în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a creat situația că o mare parte a preoților a trecut la ținerea slujbelor în limba slavonă bisericească și la folosirea limbii ruse ca limbă de bază în propovăduire și în activitatea misionară. Însă, autoritățile Eparhiei Chișinăului s-au ciocnit de câteva obstacole determinate de această politică: în locul așteptatei deschideri și însușiri a limbii și culturii ruse prin intermediul slujbelor și predicilor, s-a constatat o creștere a atitudinii formale, iar deseori chiar a indiferenței țăranilor moldoveni pentru biserica oficială și liturghie, înțelesul acestora devenind puțin accesibil majorității enoriașilor basarabeni.

Încercând să schimbe situația, episcopul Chișinăului, Iacov (Piatnițki), succesorul lui Sergie, s-a adresat Sinodului în două rânduri – în anul 1898 și în 1900 – cu rugămintea de a se permite folosirea limbii moldovenești în activitatea misionară. El scria că în multe zone ale Basarabiei populația creștină este constituită în mare parte din moldoveni, care nu înțeleg deloc slujba bisericească în limba veche slavonă, iar literatura religioasă rusă le este inaccesibilă. Episcopul Iacov arăta că peste hotare, în România, există tipărituri moldovenești, dar limba acestor ediții, într-o anumită măsură, se deosebea de cea vorbită de basarabeni moldoveni și, în afară de aceasta, cărțile românești se tipăreau cu litere latine, inaccesibile sau greu accesibile știutorilor de carte locali [5, p.184]. Răspunsul Sfântului Sinod Rus întârziind, clerul basarabean pune din nou problema deschiderii tipografiei eparhiale. Drept urmare, în anul 1905, reieșind din hotărârea Congresului Eparhial din Basarabia, arhiepiscopul de atunci al Basarabiei Vladimir (Sinkovski) intervine – din nou – la Sfântul Sinod cu rugămintea de a încuviința tipărirea cărților bisericești în limba moldovenească și obține ca, la 26 octombrie 1906, să fie deschisă, cu mare solemnitate, tipografia eparhială din Chișinău [3, p.71-72], de sub teascurile căreia în scurt timp au ieșit numeroase titluri de carte de cult. Printre acestea sunt și cele menționate *supra*. În baza acestor texte, ne propunem să identificăm particularitățile manifestate la nivel fonetic și gramatical, urmărind în ce măsură ele diferențiază limbajul religios de cel laic.

Norma literară a limbii române de la începutul secolului al XX-lea și reflectarea ei în textele religioase editate în Basarabia

În procesul de unificare a **normelor ortografice** ale limbii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, drept bază a limbii culte românești este acceptată varianta literară muntească, al cărei prestigiu era susținut și de limba unitară a textelor bisericești tipărite la finele secolului al XVIII-lea, renunțându-se la fonetismele de tip nordic în favoarea celor de tip sudic. Unele manifestări ale acestui proces se regăsesc și în textele analizate de noi, printre care:

a) scrierea cu **j** în locul celei cu **ġ**, în cuvinte ca *judecatǎ*, *ajunge*, *jurǎmânt*, acceptată ca normă în limba română literară încă în secolul al XIX-lea, în urma unor lungi și controversate discuții filologice; de exemplu: *Dumnezeule, judecata ta dǎ-o împǎratului, și dreptatea ta – fiului împǎratului* (Ps. 71:1); *Fîind noi cuprinși de vișorul multelor nevoi, Tu ne ajuți, Stǎpǎnǎ...* (Acafistul Acoperemântului..., p.35); *Iarǎ acest Ioann avea îmbrǎcǎmintea ca de peri de cǎmilǎ și brǎu de curea împrejurul mijlocului sǎu...* (Mt., 3:4); *Solomon de demult te-au închipuit pre Tine pat și cǎmarǎ al Împǎratului ceresc, încunjurat de Serafimi* (Acafistul Acoperemântului..., p.22) ș.a.;

b) acceptarea formelor cu anticiparea elementului palatal **i** în: *câine*, *pâine*, *mâine*, *mâini*; de exemplu: *Veseli-se-va dreptul când va vedea izbândǎ: mâinile sale își va spǎla în sângele păcǎtosului* (Ps., 57:10); *Întoarce-se-vor cǎtrǎ searǎ și vor flǎmânzi ca un câine, și vor incunjura cetatea* (Ps., 58:7); *bucurǎ-te, masǎ însuflețitǎ, carea ai încǎput pâinea vieții* (Acafistul Acoperemântului..., p.16); *Cum au intrat în casa lui*

Dumnezeu și au mâncat **pâinele** punerii înainte, ...(Mt., 12:4); Pentru ce ucenicii Tăi calcă obiceiurile bătrânilor? Că nu-și spală **mâinile** sale când mănâncă **pâine** (Mt., 15:2); Nu vă grijiți de zioa cea de **mâine** (Mt., 6:34). Formele vizate sunt recomandate de normele ortografice ale limbii române, discutate și aprobate de Academia Română la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, apoi prezentate și exemplificate în două îndreptare ortografice, publicate, respectiv, în anul 1899 [6] și în 1904 [7]. De remarcat că îndreptarul de la 1899 prescrie, fără echivoc, folosirea formelor *mâine, câine, pâine, mâini*, pe când cel de la 1904 este mai puțin restrictiv, admițând dublete ale acestora: *mâne – mâine, pâne – pâine, câne – câine*. În textele analizate în prezentul studiu se atestă doar variantele cu epenteza lui **i**: *mâine, câine, pâine*;

c) palatalizarea fricativelor **s, z**, a labialelor **b, p, m**, în cuvinte ca: *seară, merg, zile*; spre exemplu: *Că iuțime este întru mânia Lui și viață în voia Lui: seara se va sălășlui plângere și dimineața – bucurie* (Ps., 29:5); *Că spre Tine, Doamne, am nădăjdut: Tu vei auzi, Doamne Dumnezeul meu* (Ps., 37:15); *Și văzind Iisus gloate multe împrejurul Său, au poruncit (ucenicilor) să meargă de cea parte* (Mt., 8:18);

d) se atestă și fenomenul invers – cel al velarizării – prin spiranta **ș**, remarcat în cuvinte ca *înșălăciune, înșăla, șădea*, forme pe care, de altfel, specialiștii le interpretează ca fiind specifice ariei dialectale moldovenești [8, p.XI]. De exemplu: *Și au fost când șădea El în casă și iată mulți vameși și păcătoși venind șădea cu Iisus* (Mt., 9:10); *că dintru Tine fără sămânță s-au născut Hristos și au sfărâmat toată înșălăciunea drăcească* (Acafistul Acoperemântului..., p.25);

e) fenomenul durificării lui **r** în cuvinte terminate în **-ar, -er, -or** sau în sufixele **-ariu, -(ă)toriu, -(i)toriu** se impune în norma limbii române literare în secolul al XIX-lea, însă în textele vizate aici predomină variantele arhaice cu **-ariu, -eriu, -oriu**: *ceriu, boiaru, ajutoriu*; de exemplu: *Bucură-te, dimpreună vorbitoriile cu îngerii* (Acatistul cuviosului Serafim, p.15); *și fierbinte cătră Dumnezeu rugătoriu prea minunatul Serafim pentru noi se face* (Acatistul cuviosului Serafim, p.6); *Acestea grăind El lor, iată un boiaru venind să închine Lui* (Mt., 9:18); *Cel ce locuiește în ceriuri va rade de dânșii și Domnul va batjocori pre ei* (Ps., 2:4); *Paște-vei pre dânșii cu toiag de fier: ca vasele olariului vei zdrobi pre dânșii* (Ps., 2:9);

f) trecerea lui **î** etimologic la **u** în verbele *umplea, umfla, umbla* este considerată un fenomen specific, inițial, graiului muntenesc și acceptat, ulterior, drept normă literară [6, p.11; 7, p.14], așa încât în textele vizate aici sunt atestate doar asemenea forme literare, de exemplu: *Umplea-ne-vom de bunătațile casii tale* (Ps., 64:5); *Și să va umplea de mărirea lui tot pământul* (Ps., 71:22); *Israil de ar fi umblat în căile mele* (Ps., 80:12); *și s-a umplut casa nunții cu oaspeți* (Mt., 22:10).

În general însă, normele fonetice care, în această perioadă, constituiau încă subiectul unor discuții academice controversate au un caracter instabil și deseori unele cuvinte circulau cu forme duble sau chiar triple: *adică – adecă, asemenea – asemene, de asemenea – de asămenea, care – cari – carele, către – cătră, cea – cei, citi – ceti, cer – ceri, fel – feli, jertvă – jertfă, întuneric – întunerec, lacrimi – lăcrămi, locuitor – presfânt – presfânt, ridicat – rădicat, risipit – răsipit, sălbatic – sălbatec, se – să, singur – sângur, străin – strein, sub – subt – supt, veac – vec, veșnic – vecinic, veșnicie – vecinicie* ș.a. Situația existentă este reflectată și în *Regulele...* de la 1904 [7], unde sunt acceptate spre utilizare dublete ca: *adecă – adică, cătră – către, jeratec – jeric, lacrămă – lacrimă, năsip – nisip, piedecă – piedică, prietin – prieten, sălbatec – sălbatic, strein – străin* ș.a. În textele pe care le urmărim se înregistrează o preferință pentru utilizarea formelor mai vechi, cele noi atestându-se doar sporadic. De exemplu: *Și mâncarea lui era vlăstări și miare sălbatec* (Mt., 3:4); *dacă lumea carea era întru tine este întunerec, dar întunerecul cât va fi?* (Mt., 6:23); *Toate le-ai supus subt picioarele lui* (Ps., 8:6); *O au stricat pre ea vierul din pădure și porcul sălbatec o au păscut pre ea* (Ps., 79:14).

O caracteristică „arhaizantă” a stilului religios este și utilizarea destul de frecventă a așa-ziselor „forme etimologice” ale unor cuvinte, în situația în care, în limba literară laică, circulau cele modificate fonetic, având aspectul variantelor contemporane. De exemplu: *să rădica* < lat. *eradicare (Mt., 3:9); *diregându-și* < lat. *dirigere* (Mt., 4:21); *să vă rumpă* < lat. *rumpere* (Mt., 7:6); *două pasări* < lat. *passer* (Mt., 10:29); *și au împlut tot pământul* < lat. *implere* (Acafistul Acoperemântului..., p.25); *priiaten vameșilor* < sl. *приятель* (Mt., 11:19); *propoveduind Evanghelia* < sl. *пpоnоведоvаmu* (Mt., 4:23); *au zidit casa sa pre năsip* < sl. *насып* (Mt., 7:26) ș.a.

Aceste și alte trăsături fonetice, identice cu cele ale publicațiilor de peste Prut, pot fi explicate și prin eforturile traducătorilor și editorilor acestor texte – din *Frăția Nașterii lui Hristos* din Chișinău, ai cărei membri aveau reputația de filoromâni [5, p.187] – de a apropia limba vorbită în Basarabia de cea română oficială. În

afară de aceasta, uneori, ca, spre exemplu, în cazul *Acafistului Acoperemântului...*, exista posibilitatea „consultării” unor traduceri în limba română deja realizate, după cum menționează însuși diortositorul acestui text, Iustin Ignatovici, care precizează în „preambulul” traducerii sale că a „dres” acest text și „după cărticica moldovenească a Episcopului Romanului Melhisedec, dela anul 1887, traduse de El din slavenească”.

Structura gramaticală a limbii române a suferit și ea un șir de schimbări datorate procesului de unificare a normelor literare, conturându-și, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, configurația actuală. Cât privește limbajul religios, acesta continuă să-și păstreze unele forme gramaticale, specifice epocilor anterioare, prezentând un mozaic de forme oscilante – consecință firească a contopirii vechilor variante literare și a noilor tendințe de evoluție a scrisului laic.

Astfel, în clasa **substantivului** se remarcă, în textele vizate în această analiză, unele forme vechi de plural: *casă – căsi, colibă – colibi, rană – rane*; pluralul substantivelor neutre fluctuează între forme terminate în **-ure/-uri** și cele în **-e**: *sânge – sânziuri*, dar *arc – arce*, iar *câmp* are, la plural, forma *câmpi*, ca și în limba veche. Spre exemplu: *și de bărbații sânziurilor mă mântuiește* (Ps., 58:2); *Și toată gloata sta pre țermure* (Mt., 13:2); *Îmbrăcatu-s-au câmpii cu turme de oi* (Ps., 64:14); *Fiii lui Efreem încordând și săgetând cu arcele* (Ps., 77:12); *loviri și rane de la oamenii cei răi ai luat* (Acatistul cuviosului Serafim, p.8); *și ce auziți la ureche, propoveduiți prin căsi* (Mt., 10:27); *Doamne, bine este nouă a fi aici: de vrei, să facem aici trei colibi: una Ție, și lui Moisi una, și una lui Ilie* (Mt., 17:4).

În sfera **pronomelui**, menționăm păstrarea formelor diferențiate de gen și număr ale pronumelui relativ – *care*, *carele*, *carii*, alături de cea unică, folosită pe larg – *care*, spre exemplu: *Carii ș-au ascuțit ca o sabie limbile lor* (Ps., 63:3); *Fericit este pre carele l-ai ales și l-ai priimit, locui-va în curțile Tale* (Ps., 64:4); *întărește, Dumnezeule, aceasta care o ai făcut întru noi* (Ps., 67:30); *din toate nevoile ne slobozește pre noi carii strigăm: Bucură-te, cuvioase Serafime, făcătoriule de minuni din Sarov* (Acatistul cuviosului Serafim, p.37); *și Crucea de bună voie pentru noi luând, prin carea înviind pre cel întâi zidit, au mântuit din moarte sufletele noastre* (Acatistul cuviosului Serafim, p.18).

Pronumele posesiv masculin de persoana I se ortografiază cu labiala palatalizată: *mieu, miei*, forme specifice limbii vechi, atestate și în textele religioase din epocile anterioare [8, p.XXXIV]. De exemplu: *Izbăvește de sabie sufletul mieu* (Ps., 21:22); *În mâinile Tale sorții miei; izbăvește-mă din mâna vrăjmașilor miei și de cei ce mă gonesc* (Ps., 30:15); *Doamne, lasă-mă mai înainte să mă duc și să îngrop pre tatăl mieu* (Mt., 8:21); *Că toate sînt Mie date dela Tatăl Mieu* (Mt., 11:27). Deși, în general, pronumele personal utilizat în textele religioase studiate se prezintă conform normelor în vigoare, unele forme reproduc variantele specifice limbii vechi, atașându-și particula de întărire **-și**: *luiși, loruși, eiși*, fenomen menționat și în alte studii [8, p.XXXIII]. De exemplu: *că Dumnezeu au ispitit pre dânșii și i-au aflat luiși vrednici* (Acatistul cuviosului Serafim, p.10); *și-și va pune luiși coif judecata cea nefățarnică* (Acatistul cuviosului Serafim, p.11); *că s-au sculat asupra mea mărturii nedrepte și au mințit strâmbătate eiși* (Ps., 26:18); *și cei ce ne ura pre noi ne-au jefuit loruși* (Ps., 43:12); *pre carele l-au ales spre moștenire luiși* (Ps., 32:12).

O topică fluctuantă are și pronumele personal conjunct de persoana a III-a **o**, care apare ba plasat după verbul conjugat (*văzându-o, închizându-o, lovindu-o*), ca în limba actuală, ba, mai adesea, înaintea diferitor forme verbale (*o au tămaduit, o au înoit, o au însemnat, o au tăiat*), situație considerată o particularitate a limbii vechi [8, p.XXXI], atestându-se și utilizări cu reluarea sa postpusă după o utilizare antepusă (*o au văzut-o, o au născut-o*). De exemplu: *Afundatu-s-au neamurile întru stricăciunea care o au făcut, în cursa aceasta care o au ascuns s-au prins piciorul lor* (Ps., 9:15); *Pofta săracilor o ai auzit, Doamne* (Ps., 9:38); *și pre Dânsa o au dăruit ajutătoare norodului Său* (Acafistul Acoperemântului..., p.10); *pre Carea și prealuminatul Andrei o au văzut în văzduh* (Acafistul Acoperemântului..., p.11); *și cari toată viața noastră întru păcate o am petrecut* (Acatistul cuviosului Serafim, p.56-57).

Remarcăm și reluarea redundantă a altor pronume personale: *Auzi-ne pre noi, Dumnezeule, Mântuitoriu nostru* (Ps., 64:6); *Că ne-ai cercat pre noi, Dumnezeule, cu foc ne-ai lămurit pre noi, precum se lămurește argintul* (Ps., 65:9); *Cel ce vă priimește pre voi, pre Mine Mă priimește și cel ce Mă priimește pre Mine, priimește pre Cel ce M-au trimis pre Mine* (Mt., 10:40); *și de te smintește pre tine mâna ta cea dreaptă, tae-o pre ea și o leapădă de la tine* (Mt., 5:30); *și Tatăl vostru Cel ceresc le hrănește pre ele* (Mt., 6:26) ș.a.

Verbul prezintă un mozaic foarte variat de forme arhaice și noi. Printre cele arhaice semnalăm:

a) Utilizarea masivă a unor forme verbale etimologice, fără proteza **în-/îm-**: *a plini, a se spăimânta, a cerca, a tinde, a să griji*, ca în exemplele: *și mă voiu griji pentru păcatul meu* (Ps., 37:19); *Atuncea s-au plinit ce s-au zis prin Ieremia prorocul* (Mt., 2:17); *iată Muma Ta și frații Tăi stau afară, cercând să*

grăiască cu Tine (Mt.,12:47); Și **tinzând** mâna Sa spre ucenicii Săi, au zis: Iată muma Mea și frații Miei (Mt., 12:49); îmi **spăimântezi** mintea mea și-mi minunezi gândul (Acatistul cuviosului Serafim, p.19). Totodată, se remarcă și utilizarea – fie și sporadică – a formelor prefixate: *căci stai înaintea feței altariului Domnului, întinzând mâinele Tale și te rogi* (Acafistul Acoperemântului..., p.35); *cere, Maica Mea, că nu Mă voiu întoarce de cătră Tine, ci voiu **implini** toate cererile Tale* (Acafistul Acoperemântului..., p.47).

b) Sufixul verbal **-ez** de la conjugarea I apare atașat la verbe care, astăzi, nu-l mai acceptă, de exemplu: *Alinează* durerile sufletului meu celui mult suspinătoriu (Acatistul cuviosului Serafim, p.5); *să îndreptezi* calea ta în pustia din Sarov (Acatistul cuviosului Serafim, p.41); *bucură-te, Ceea ce cu atotputernica amenințare **alinezi** patimile noastre cele răle* (Acafistul Acoperemântului..., p.32); *Să se rușineze și să se **înfrun-teze** cei ce caută sufletul meu* (Ps., 34:4).

c) Trebuie menționată folosirea abundentă a formelor iotacizate ale verbelor cu tema în **d, t, n, r**, de tipul *a spune, a rămâne, a ține, a pune, a putea, a se supune, a părea, a veni*, la prezentul indicativ și conjunctiv, precum și la gerunziu, de rând cu cele literare. Asemenea forme erau prezente în toate scrierile românești din epoca veche. Inovația, adică apariția variantelor cu **d, t, n, r**, caracteristice pentru aria nordică și Banat, este semnalată în limba literară prin a doua jumătate a secolului al XIX-lea [9, p.282]. În textele la care ne referim aici, formele iotacizate apar de rând cu cele neiotacizate, semnalând o caracteristică arhaică specifică, de regulă, limbajului religios. Spre exemplu: *și le-au zis lor Iisus: credeți că **pociu** să fac Eu aceasta?* (Mt.,9:28); *Și eșind Petru din luntre, umbla pre apă, ca să **vie** la Iisus* (Mt., 14:29); *Atunci au poruncit ucenicilor Săi, ca nimărui să nu **spuie** cum că El este Iisus Hristos* (Mt., 16:20); *au voit să-ți **puie** ție împiedecare* (Acatistul cuviosului Serafim, p.73); *Înțelepții cei mult vorbitori nu pot să **spuie** puterea dragostei tale* (Acatistul cuviosului Serafim, p.59); *au vrut să te **piarză** pre tine* (Acatistul cuviosului Serafim, p.58); *poruncindu-i să **deschiză** ușa* (Acatistul cuviosului Serafim, p.58); *însăși Precurata Fecioară **viind*** (Acatistul cuviosului Serafim, p.47); *Să gonească adecă vrăjmașul sufletul meu și să-l **prinză** și să calce în pământ viața mea* (Ps., 7:5); *nu sînt graiuri nici cuvinte, ale căroră să nu să **auză** graiurile lor* (Ps., 18:3); *și nu este cine să se **ascunză** de căldura lui* (Ps., 18:7); *Trimiță ție ajutoriu dintre cel sfânt* (Ps., 19:2); *nici să-și **răză** de mine vrăjmașii miei* (Ps., 24:2).

d) Se atestă forme hipercorecte de gerunziu, formate cu sufixul **-ind**, în poziția lui **-ând**, în special după dentala **z** și africata **ț**: *văzind, răspunzind, trimițind, tinzind*, de rând cu *trimițând, văzând, șazănd* ș.a. De exemplu: *Și îndată **tinzind** Iisus mâna, l-au apucat pre el și i-au zis: puțin credinciosule, pentru ce te-ai îndoit?* (Mt., 14:31); *Atunci Irod, **văzind** că l-au batjocurit maghii, s-u mânia foarte și **trimițind**, au ucis pre toți pruncii carii era în Vifileem* (Mt., 2:16); *Și **răspunzind** sutașul, i-au zis Lui* (Mt., 8:8); *Se bucură împreună cu noi toate începătoriile cetelor celor înțelegătoare, [...], **văzind** pre Împărăteasa și Stăpâna tuturor [...] că în văzduh **întinzind** cu rugăciune preacinstitele Sale mâini* (Acafistul Acoperemântului..., p.8).

e) Un fenomen la fel specific limbii române vechi și cu o reprezentare foarte largă în textele religioase, inclusiv în cele analizate aici, este utilizarea cu regularitate a formei de persoana a III-a a imperfectului pentru cea de persoana a VI-a (forma de singular pentru cea de plural), fapt ce demonstrează că inovația bănățeană a formelor de imperfect cu **-u** analogic, folosit în scris încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea [10, p.170], nu circula încă în spațiul geografic moldovenesc. De exemplu: *Și cei ce **căuta** cele răle mie, **grăia** deșărtăciuni și vicleșuguri toată zioa **cugeta*** (Ps., 37:13); *Și au fost decă au sfârșit Iisus cuvintele acestea, **să mira** noroa-dele de învățătura Lui* (Mt., 8:29); *Și ei **râdea** de Dânsul* (Mt., 9:24); *Pentru toți cei ce **venia** cătră tine ai fost învățatoriu adevărat* (Acatistul cuviosului Serafim, p.29); *și așa te **slăvea** pre tine fiii tăi cei duhovni-cești* (Acatistul cuviosului Serafim, p.54). Luată de la bănățeni, din limba scrisă sau din graiul viu, de I.Heliade Rădulescu, noua formă, considerată mai corectă, a fost recomandată de acesta pentru a fi acceptată de limba literară a tuturor românilor [11, p.94]. Vechile forme, fără desinența **-u**, încep să fie tot mai puțin folosite, procesul accentuându-se după 1860, așa încât *Regulele...* din 1899 recomandau deja scrierea cu **-u** „la pers.III plurală de la imperfect” [6, p.14].

La perfectul compus, dimpotrivă, este folosită curent forma de persoana a III-a plural pentru cea de singular. De exemplu: *Pentru ce **au mâniaat** necredinciosul pre Dumnezeu, că **au zis** întru inima sa: nu va întreba* (Ps., 9:34); *Săracul acesta **au strigat** și Domnul l-**au auzit** pre dânsul și din toate necazurile lui l-**au mântuit*** (Ps., 33:6); *Și el sculându-se, **au luat** pruncul și pre Muma Lui și **au venit** în pământul lui Israil* (Mt., 2:21); *au n-ați cetit ce **au făcut** David când **au flământzit** însuși și cei ce era cu dânsul?* (Mt., 12:3). Folosirea auxiliarului **au** pentru persoana a III-a singular este un fenomen comun pentru limba română veche. În opinia

unor cercetători, forma **a** își are originea în graiurile muntenesti, unde apare sporadic încă în secolul al XVI-lea. Pornită din Muntenia, inovația a cunoscut o difuzare din ce în ce mai largă în secolele următoare, depășind granițele Țării Românești, pentru a atinge, treptat, limitele de astăzi. Recomandată și aceasta de I.Heliade Rădulescu, pentru a fi primită drept normă unică a limbii literare a tuturor românilor, forma **a** s-a impus curând în limba de cultură [12, p.429].

Așadar, inovațiile propuse de I.Heliade Rădulescu privind diferențierea celor două forme de persoana a III-a – singular și plural ale imperfectului și perfectului compus – au fost acceptate în norma literară, fiind considerate binevenite, căci în acest fel se înlătura omonimia dintre cele două persoane, moștenită din limba veche. Însă, așa cum ne-o probează corpusul nostru de material de studiu, limba scrierilor religioase mai rămâne tributară normelor vechi, fenomenul fiind înregistrat masiv în toate textele analizate.

f) Forme reflexive cu valoare de pasiv se atestă regulat în textele religioase, în general considerându-se că „multe din ele reproduc modelul grecesc, în care apare aoristul pasiv” [8, p.XXXIX]. Comparând traduceri pe care le avem în vedere aici, am putea presupune – cu suficient temei – că respectivele forme redau fidel structurile reflexive sau pe cele nedefinit-personale din originalul rusesc. De exemplu: *roagă-L, Maică nenuntită, să se miluiască sufletele noastre* (Acatistul cuviosului Serafim, p.10) [Cf.: моли, Мати безневестная, *помилувамися* душам нашим]; *și de la toți te slăvești cu cântări de laude* (Acatistul cuviosului Serafim, p.54) [Cf.: и от всехъ песньми похвальными *славимися*]; *Și să boteza în Iordan de la dânsul* (Mt., 3:6) [Cf.: и *крестились* отъ него въ Иорданѣ]; *Tot pomul, carele nu face roadă bună, să taie și în foc să aruncă* (Mt., 7:19) [Cf.: Всякое дерево, не приносящее плода добраго, *срубаютъ* и *бросаютъ* въ огонь]; *Deci cum să strâng neghinile și să ard cu foc, așa va fi la sfârșitul veacului* (Mt., 13:40) [Cf.: какъ *собираютъ* плевелы и огнемъ *сжигаютъ*].

Uneori însă remarcăm chiar un „exces de zel”, când prin forme reflexive sunt traduse fie forme pasive din textul rusesc: *Nu judecați, ca să nu vă judecați* (Mt., 7:1) [Cf.: Не судите, да *не судимы будете*]; *Fericiți cei ce să gonească pentru dreptate* (Mt., 5:10) [Cf.: Блаженны *изгнанные* за правду]; *Iară fiii împărăției să vor arunca întru întunerecul cel mai din afară* (Mt., 8:12) [Cf.: *извержены будутъ*], fie chiar forme active: *precum cei făcarnici fac în adunări și în uliți, ca să se mărească dela oameni* (Mt., 6:2) [Cf.: какъ дѣлають лицемѣры въ синагогахъ и на улицахъ, чтобы *прославляли* ихъ люди] sau substantive deverbale: *Atunci Iisus au fost dus în pustie de Duhul, ca să se ispășească de diavolul* (Mt., 4:1) [Cf.: Тогда Иисусъ возведенъ былъ Духомъ въ пустыню для *искушения* отъ диавола].

g) Un fenomen specific textelor vizate este prezența așa-numitelor *construcții intensive*, bazate pe folosirea pleonastică a complementelor sau a altor părți de propoziție și formate dintr-un verb și dintr-un substantiv derivat din același radical. Originea acestor construcții este considerată limba ebraică, înclinată spre redundanță [8, p.XLIII]. De exemplu: *Răsplătește-le lor răsplătirea lor* (Ps., 27:6); *Jertvește lui Dumnezeu jertvă de laudă* (Ps., 49:15); *Și să se zidească zidiurile Ierusalimului* (Ps., 50:19); *Locui-voi întru locașul tău în veci, acoperi-mă-voiu întru acoperemântul aripilor tale* (Ps., 60:4); *Suitu-te-ai la înălțime, robit-ai robime* (Ps., 67:19); *Cântați lui cântare nouă* (Ps., 32:3); *nici cele ce se numără cu numărul anilor* (Acatistul cuviosului Serafim, p.12); *sau înșălăciunea să înșale sufletul lui* (Acatistul cuviosului Serafim, p.12); *Cu ce cununi de laudă vom încununa pre ostenitoriul cel mare?* (Acatistul cuviosului Serafim, p.13); *învățând cu învățăturile cele de Dumnezeu însuflate* (Acatistul cuviosului Serafim, p.13) ș.a.

Construcții intensive sunt prezente frecvent în cazul verbelor *dicendi*, dintre care unul este la gerunziu și celălalt – la perfectul compus: *și începând a să afunda, au strigat zicând:* (Mt., 14:30); *Iară El răspunzând au zis lor:* (Mt., 15:3); *Că Dumnezeu au poruncit zicând* (Mt., 15:4.); *Și l-au întrebat zicând:* „Cade-se, oare, a vindeca sâmbăta?” (Mt., 12:10); *Dar El le-a vorbit îndată, zicându-le* (Mt., 14:27); *Iară Sfântul Andrei cu Epifanie cu smerenie cătră tine se rugau zicând:* (Acatistul Acoperemântului..., p.56). O frecvență sporită înregistrează acest fenomen în textul *Evangheliei după Matei*: doar structura *răspunzând au zis* se atestă aici de 43 de ori.

h) Sporadic, în textele analizate se remarcă și *forme perifrastice* alcătuite din verbul **a fi** și un gerunziu, construcții calchiate din grecește [8, p.XLI] și caracteristice limbii române literare vechi. De remarcat că, la început, aceste construcții au fost preluate din textele religioase slavonești, ai căror traducători le imitaseră după originalele grecești. De exemplu: *și pâharul tău este adăpându-mă ca un puternic* (Ps., 22:7); *este dar Dumnezeu judecându-i pre dânsii pre pământ* (Ps., 57:11); *Și iată un om era având mână uscată* (Mt., 12:10).

Concluzii

Încheind succintele noastre observații, opinăm că foarte puține norme pot fi identificate în stare pură în textele vizate aici; de obicei, ele se aplică în mod inconsecvent la toate nivelurile, așa încât mai fiecare normă coexistă cu abaterea de la ea. Mai mult decât atât: alternanța dintre normă și abatere angajează de multe ori același cuvânt. Cu toate acestea, având în vedere că traducerea cărților religioase în Basarabia se făcea după edițiile slave de la Kiev și comparând aceste versiuni cu alte texte religioase, tipărite anterior, putem constata o variantă evident foarte apropiată de limba literară a acelei epoci, ceea ce dovedește o bună cunoaștere a limbii române de către traducătorii acestor texte, dar și, cu siguranță, a edițiilor tipărite în tipografiile de peste Prut.

Referințe:

1. NECULAI, M.-C. *Caracteristici lingvistice ale scrierilor religioase românești de rit apusean* / Rezumatul tezei de doctorat. București, 2009. 17 p.
2. CHIVU, Gh. Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești. În: *Dacoromania*, Cluj Napoca, serie nouă, XVII, 2012, nr.1, p.54-67. ISSN 1582-4438
3. CIOBANU, Șt. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Editura „Asociației Uniunea Culturală Bisericească din Chișinău”, 1923. 347 p.
4. DANILOV, M. *Cenzura sinodală și cartea religioasă în Basarabia (1812-1918)*. Chișinău: Bons Offices, 2007. 264 p. ISBN 978-9975-80-073-0
5. GROM, O. Confesiune și etnicitate în Basarabia la începutul secolului al XX-lea. În: *Archiva Moldaviae*, 2013, vol.V, p.183-198. [Accesat: 05.05.2013] Disponibil: http://dacoromania.net/article/confesiune_si_etnicitate_in_basarabia_la_inceputul_secolului_al_xx-lea
6. Regulele ortografiei române, de econ. Șt.Calinescu. București: Tipografia Gutenberg, 1899. [Accesat: 11.06.2018]. Disponibil: https://dexonline.ro/articol/Ortografie_-_1899_Regulele_ortografiei_romane
7. Regule ortografice. București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1904. [Accesat: 11.06.2018]. Disponibil: https://dexonline.ro/articol/Ortografie_-_1904_Regule_ortografice
8. ARVINTE, V. *Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2004. 188 p.
9. IVĂNESCU, G. *Problemele capitale ale vechii române literare*. Ediția a II-a. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2012. 440 p. ISBN 978-973-703-770-1
10. GHEȚIE, I. *Baza dialectală a românei literare*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 695 p.
11. GHEȚIE, I., TEODORESCU, M. În legătură cu desinența **-u** a pers. 3 pl. a imperfectului indicativ. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XVI, 1965, nr.1, p.87-101. ISSN 0039-405X
12. GHEȚIE, I. Originea auxiliarului **a** de la pers. 3 sg. a perfectului compus. În: *Studii și cercetări lingvistice*, XXIV, 1973, nr.4, p.421-429. ISSN 0039-405X

Date despre autor:

Claudia CEMÂRTAN, doctor în filologie, conferențiar universitar, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM.

E-mail: claudiacemartan@gmail.com

Prezentat la 27.06.2018